

GEOGRAFISKA NOTISER

*MEDLEMSBLAD
FÖR GEOGRAFILÄRARNAS
RIKSFÖRENING*

N:r 4 1944
DECEMBER
ÅRGÅNG II

I N N E H Å L L:

David Hannerberg: Geografi och socialvetenskap.

Geografiklärares riksmöte 1945.
Dagsaktuell geografi:

H. N.: Mellansveriges järnmalmstillgångar.

Meddelanden:

Södra kretsen. — Västra kretsen. —
Vänerkretsen. — Uppsvenska kretsen.
— Adressförändring.

GEOGRAFISKA SKOLFILMER

finnas i rikt urval att hyra
eller köpa i normal- eller
smalfilmformat.

Av den nya skolfilmserien *Sveriges
Geografi* föreliggande följande tre delar
färdiga :

- I. Skåne.
- II. Sydsvenska höglandet med
kustland.
- III. Öland och Gotland.

Begär katalog och tidskriften *Svensk
Skolfilm och Bildningsfilm* från

SVENSK FILMINDUSTRI

Kungsgatan 36

STOCKHOLM

GEOGRAFISKA NOTISER

MEDLEMSBLAD FÖR GEOGRAFILÄRARNAS RIKSFÖRENING

Redaktion: H. NELSON (Redaktör och ansvarig utgivare), K. E. BERGSTEN, N. BJÖRSJÖ, GERD ENEQUIST, S. SWEDBERG, THEKLA THUNBERG, J. WESTIN.

Redaktionens adress: LUND.

Årgång II.

December 1944.

N:r 4.

GEOGRAFI OCH SOCIALVETENSKAP

Det följande är avsett som ett litet inlägg i den aktuella debatten om den sociala och samhällsvetenskapliga forskningen och om undervisningen på olika stadier angående samhällets ekonomiska och sociala struktur. I de senaste årens vetenskapliga debatt har mera energiskt än förr det önskemålet framförts, att de mänskliga, de sociala förhållandena allsidigt bliva föremål för vetenskaplig forskning. I debatten om framtidens skola har det också framhållits som önskvärt, att de studerande mera ingående lära känna det egna samhället och detta icke endast beträffande författningar och institutioner utan även ifråga om arbetsliv och sociala förhållanden. Jag skall inledningsvis i största korthet påminna om ett par inlägg i den vetenskapliga debatten.

Docenten William William-Olsson framhöll i festskriften till professor Helge Nelson 1942 (också i S. G. Å. 1942) i en uppsats om Geografien, dess mål och medel, att »människan och hennes samhällens förhållanden i rummet äro icke nöjaktigt utforskade». Han anger där, givetvis med något skarp accentuering, som geografiens »nästa stora uppgift» att »foga in människan i bilden», vartill »fordras en humanistisk skolning, eller kanske rättare sagt en social skolning, i ekonomi, sociologi och statistik».

En rad inlägg i debatten hava föranletts av ett regeringsinitiativ. Enligt beslut av Kungl. Maj:t den 26 nov. 1943 tillkallade chefen för ecklesiastikdepartementet nio »sakkunniga för samhällsvetenskapligt forskningsråd», bland vilka geografin representerades av professor Helge Nelson. De sakkunniga avgåvo sitt betänkande den 15 maj 1944 (S. O. U. 1944: 19). Här är icke rätta platsen att diskutera det intres-

santa förslaget om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd och om geografiens ställning inom detsamma. Endast ett par uttalanden skola anföras, vilka återfinnas i betänkandet eller stå i direkt samband med detta.

I de sakkunnigas betänkande anges bland annat en rad samhällsvetenskapliga forskningsuppgifter, vilka vänta på sin lösning. Det framhålles redan i statsrådet Bagges uttalande till statsrådsprotokollet, att »alla dessa problem (de samhällsvetenskapliga) måste ses mot historisk bakgrund». Bland de anförda forskningsuppgifterna, vilka förtjäna geografernas uppmärksamhet, skall här återgivas en enda: »Typundersökningar av geografiskt olikartade bygders bebyggelseförhållanden och näringsgeografi med särskild hänsyn till geografiska betingelser (både naturliga och av människan skapade), näringslivets karaktär och utvecklingsmöjligheter, befolkningens geografiska fördelning, storlek och utvecklingstendenser, kommunikationsförhållanden, bebyggelse, områdets sociala struktur (småbruk, industriell karaktär etc.)». Denna uppgiftstyp har återgivits här, därför att den bäst svarar mot min följande framställning.

De sakkunnigas ordförande, professor Eli F. Heckscher, har i en artikel om förslaget i Dagens Nyheter i juni 1944 framhållit, att »det är ett elementärt krav på människan att hon skall lära känna verkligheten, och den del av denna verklighet som heter samhället är ur mänsklig synpunkt något av det viktigaste. De enorma förändringarna som samhällslivet har undergått och fortfarande undergår i vår tid gör detta behov mer trängande än det har varit på långliga tider; man får förmodligen gå tillbaka minst till början av det förra århundradet för att finna motsvarigheter därtill.»

Meningarna hava varit delade beträffande det samhällsvetenskapliga forskningsrådets berättigande, men ingen har kunnat bestrida, att den samhällsvetenskapliga forskningen är nödvändig och att den behöver statsmakternas stöd. Ingen har heller ifrågasatt annat än att geograferna skola göra en insats i denna samhällsforskning. Detta betyder visst icke att geografin rätt och slätt skulle göras om till en »samhällsvetenskap». Den måste alltjämt ha väsentliga forskningsuppgifter på annat håll. Men det innebär, att geografin därjämte väl skall beakta de sociala problem, till vilkas utforskande den kan lämna ett bidrag. Man kan säga att människorna, deras relationer till naturförhållandena och deras inbördes sammanhang, böra vara medelpunkt och mål för den geografiska forskningen.

Det kan från geografiskt håll kanske invändas, att detta icke är

något nytt. Vi behandla ju framför allt människan, hennes relationer till naturförhållandena, hennes antal och fördelning, hennes näringsliv. Vad kan mera önskas?

Då jag nu söker att besvara den invändningen, skall jag utgå från ett konkret exempel, vilket är ägnat att påvisa och fixera problemen. Jag hade för någon tid sedan anledning att ingående syssla med en geografisk avhandling¹ om flottningen i de svenska vattendragen fram till tiden omkring år 1935, författad av dåv. fil. lic., nuv. fil. dr Isak Winberg. Denna näringsgeografiska monografi behandlar just det, som nyss räknades upp: naturförhållanden, befolkningens fördelning, flottningens teknik och ekonomiska problem. Det förvånade mig emellertid ganska mycket att denna mångsidiga skildring av flottningen icke innehåller något kapitel om den vid flottningen och sorteringen sysselsatta personalen. Arbetsförhållandena förbigås så gott som alldeles, avlöningsförhållandena avfärdas på några få rader.

Nu kan det genmälas, att denna avhandling är ett speciellt och extremt fall. Författaren försvarar den påtalade uraktlåtenheten med att det just ifråga om en näringsgren av flottningens typ är svårt att erhålla ett siffermaterial beträffande arbetsförhållanden, som är på en gång omfattande, fullständigt och tillförlitligt. Till en del måste man giva författaren rätt. Det ställer sig säkert av flera skäl omöjligt att erhålla ett fullständigt siffermaterial. Men mycket kunde vinnas genom en stickprovsundersökning och en sådan skulle faktiskt kunna genomföras. Beträffande den saken behöver jag emellertid icke i detta sammanhang anföra någon ytterligare motivering. Det skall i stället framhållas att de geografiska undersökningarna ofta sluta just på den punkt, där fil. dr Isak Winberg har avbrutit sin avhandling. — Men vad kan mera önskas? Om den frågan upprepas i detta konkreta sammanhang, är det möjligt att giva ett svar — eller åtminstone en antydning om svar.

Det är en lång rad frågor beträffande arbetsförhållanden, arbetarstäm och avlöningar, som man uppställer av rent allmänmänskligt intresse och som man önskar att författaren hade lämnat ett svar på. Här några stickprov: Hur rekryteras arbetarstäm? Vid vilken ålder börja arbetarna i yrket? Hur länge fortsätta de? Vilken är arbetarstämms åldersammansättning? Hur bo arbetarna i förhållande till arbetsplatserna? Hava flottlederna medfört någon nybyggarverksamhet? Hava sorteringsställena inverkat på bebyggelsen? Hur stor del

¹ Se min anmälan i Svensk Geografisk Årsbok 1944.

av året pågår arbetet med flottningen och sorteringen? Är hela arbetsstyrkan sysselsatt under hela denna arbetsäsong? Vad hava arbetarna för sysselsättning under den återstående delen av året? Efter vilket system avlönas arbetet: timpenning eller ackord? Hur har timpenningen varierat under de sista 20 åren? Vilka förändringar hava de verkliga dagsinkomsterna genomgått? Hur ställer sig den avtalsenliga timpenningen vid flottning i jämförelse med andra arbetargrupper avlöning? Vad betyda arbetslönerna vid flottningen i jämförelse med flottningsarbetarnas övriga inkomster under året? Hur har under de senaste 20 åren antalet dagsverken varierat i förhållande till flottgodsets kubikmassa? Vilka äro framtidsutsikterna för arbetarstammens rekrytering? Hava hittills några svårigheter yppat sig att erhålla tillräcklig arbetskraft?

Det skulle icke vara svårt att fortsätta att fråga ännu en stund, men det anförda få vara nog för att visa i vilken riktning det går. De uppställda frågorna äro tillräckligt många och tillräckligt olikartade för att konkretisera det problem, som här diskuteras: hör detta problemkomplex om arbetsförhållanden och social situation till geografiens legitima arbetsuppgifter eller tillkommer det helt någon annan vetenskap att utreda dem?

Jag vill då först med några ord beröra det flitigt omskrivna ämnet om »geografiens mål och medel». Detta måste dock ske utan att tidigare definitioner och beskrivningar upptagas till diskussion. Det som här säges gör icke anspråk på att vara något originellt — det vore ju för resten ganska underligt om det ideligen skulle kunna presteras originella definitioner av geografiens uppgift — och det avser icke heller att vara en strikt definition utan snarare en i tämligen allmänna ordalag hållen beskrivning upptagande de viktigaste bestämningarna.

Geografiens uppgift är alltså enligt min uppfattning att med utnyttjande av egna och specialvetenskapernas metoder genomföra, i detaljundersökningar och i allmänna framställningar, en så vitt möjligt allsidig och främst nutidsbetonad analys och beskrivning av jordytans genom naturförhållanden och människans verksamhet betingade regioner.

Objektet för den geografiska forskningen är alltså jordytans regioner. Vid deras utforskande kommer geografin i kontakt med en mängd vetenskaper, som delvis behandla samma objekt. Ur en synpunkt kan därför den geografiska vetenskapen sägas innesluta en mängd sektorer av olika karaktär: en geologisk sektor, en befolkningsstatistisk sektor o.s.v. Innesluter den jämväl en »social sektor»? Som

nyss har visats med exemplet om flottningen behöver den frågan tydligtvis diskuteras.

Jag tvekar icke för egen del om svaret. Geografien måste hava kontakt även med de sociala problemen. Den måste inrymma en social sektor. I princip äro kanske de flesta geografer villiga att biträda den uppfattningen. Men att realisera den stöter ofta på stora svårigheter. Det kan vara som för fil. dr Winberg ifråga om flottningen: det kan vara svårt att sammanföra ett tillräckligt omfattande material. Vid allmännare översikter är det avgörande hindret bristen på grundläggande undersökningar.

Allt vad som här har sagts har hittills syftat på vetenskapligt arbete, och det kan därför synas något omotiverat, att det framlägges i medlemsbladet för geografilärarnas förening. Det finnes emellertid goda skäl därtill. Ett sådant är det allmänna, att forskning och undervisning måste samarbeta. Forskningen skall bearbeta materialet och klarlägga sammanhangen och därigenom skapa det vetande, vilket sedan genom undervisningen i mer eller mindre förenklad form föres ut till vidare kretsar. Beträffande den »sociala geografien» finnes det emellertid ett mera speciellt skäl. Många geografilärare hysa otvivelaktigt ett önskemål att fördjupa framställningen av de mänskliga förhållandena och alldeles särskilt att kunna giva en mångsidigare geografisk bild av arbetsförhållanden och social struktur inom det svenska samhället. Därtill fordras emellertid två ting: mera tid för Sveriges geografi — icke minst på läroverkens högsta stadium — och ett genomforskande av Sveriges »sociala geografi». Här förutsättes ett samarbete mellan forskande och undervisande geografer, vilket väl motiverar att frågor av principiellt vetenskaplig art upptagas till debatt i geografilärarnas medlemsblad. Det är säkert för tillfället av den största betydelse, att frågor om geografiundervisningens innehåll debatteras geografilärarna emellan, liksom att de viktigaste resultaten av denna debatt med vettiga och varmhjärtade motiveringar föras vidare till en större allmänhet och till dem, som besluta om vårt skolväsendes blivande utformning.

Detta mitt lilla inlägg i debatten om den samhällsvetenskapliga forskningen mynnar alltså ut i två huvudpunkter. Den ena gäller det vetenskapliga geografiska arbetet. Det är den geografiska forskningens föresats, att enligt sina allmänna förutsättningar bidra till det svenska samhällets utforskande och till planläggningen av de väldiga reformer, som vår generation har fått i uppgift att söka genomföra. Den andra gäller den geografiska undervisningen. Det är geografilärarnas föresats att så långt tid och material tillåter bidra till den svenska ung-

domens fostran genom en allmännare och grundligare undervisning beträffande det svenska arbetslivets förutsättningar och utformning och det svenska samhällets därutav betingade sociala struktur.

DAVID HANNERBERG.

GEOGRAFILÄRARNAS RIKSMÖTE 1945

hålles i Stockholm den 13—16 juni. Följande preliminära program har fastställts.

Onsdagen den 13 juni. Institutions- och industribesök.

Torsdagen den 14 juni. Mötesförhandlingar. Diskussion över ämnet Önskemål beträffande de metodiska anvisningarna i geografi. Föredrag om Den geografiska institutionen av lektor J. G. Westin.

Fre dagen den 15 juni. Ämne: Stockholm som industriort under ledning av docent W. William-Olsson. Föredrag och industribesök.

Lördagen den 16 juni. Mälarexkursion under ledning av professor Filip Hjulström. Besök i Sigtuna och Uppsala. Demonstrationer av Mälartopografien, Uppsalaåsen, Mälarfjärden Ekoln, Fyrisån och Uppsalaslätten. Uppsala stadsgeografi.

Definitivt program utskickas omkr. den 1 maj 1945. Anmälningstid senast 15 maj 1945.

DAGSAKTUELL GEOGRAFI

Mellansveriges järnmalmstillgångar. I »De mellansvenska järnmalmernas geologi» av Per Geijer och Nils H. Magnusson (Sveriges Geol. Unders. Ser. Ca N:o 35, Sthlm 1944) som i dagarna utkommit — en rikt illustrerad volym på 654 sidor — göra förf. en ny uppskattning av Mellansveriges järnmalmsförråd och komma efter försiktig beräkning till ett resultat av 350 milj. ton. Om ofyndigt berg frånräknas och anrikningsmalmen förvandlas till slig beräknas kvantiteten styckemalm och slig till 220 milj. ton. Därav falla på de fosforrika apatitjärnmalmerna i Grängesberg och närliggande fält 122,5 milj. eller 55 % och på kvartsjärnmalmerna 56,4 milj. ton eller nära 26 %. Författarna vänta sig ej verkligt betydande förekomster av järnmalm i tidigare, nu nedlagda malmfält.

H. N.

MEDDELANDEN

Södra kretsen har haft sammanträde den 19 nov. på Geografiska institutionen i Lund under prof. Nelsons ordförandeskap. Docent Sven Björnsson höll före-

drag om Polen och Balticum, där Polens och randstaternas politiska, ekonomiska och sociala förhållanden behandlades med huvudvikten lagd vid de sista årens

utveckling. Lektor A. Evers inledde en livlig diskussion om de krav, som böra ställas på en god skolatlas.

Västra kretsen. Den 26 okt. höll Västra kretsen sitt ord. årsmöte på Göteborgs Flickläroverk. Doc. D. Hannerberg demonstrerade läroverkets geografiska institution och redogjorde för en del elevarbeten. Lektor S. Swedberg och doc. Hannerberg inledde därpå en diskussion om »Namn och geografi» med utgångspunkt från några artiklar bl.a. i Geografiska Notiser. I den följande diskussionen belystes olika metodiska sidor av ämnet av fröknarna Tora Forssblad och Ella Gyberg, överlärare A. Hagnell, dr P.-O. Atlestam och lic. Nils Björnsjö.

Vänerkretsen hade årsmöte den 8 okt. å Skövde skolungdoms sportstuga å Billingen. Styrelsen omvaldes med undantag av adjunkt Olga Falk, Karlstad, som avflyttat till annan krets. Hennes plats i styrelsen står tills vidare ledig för att erbjudas åt en representant från någon stad inom kretsen, som ännu ej är representerad. Styrelsen består således av lektor Per Stolpe, Karlstad, ordf. rektor Jalmar Furuskog, Filipstad, lektor Erik Wiman, Kristinehamn, lektor Walfrid Holst, Skövde, samt rektor Thekla Thunberg, Skövde, den senare sekreterare och kassaförvaltare. Kretsen har under året räknat 34 medlemmar.

Efter årsmötesförhandlingarna vidtog en livlig diskussion, inledd av rektor Thunberg om Svårigheter vid geografiska skolexkursioner. — Därefter företog de närvarande medlemmarna en exkursion i det strålande brittsommarvädret längs Billingens västra sluttning och togo bl.a. i betraktande det stora flyttblock av hyperit, som är känt under namn av Tore boll eller Store boll och som har ett så labilt läge, att det enl. Munthe kan sättas i svag rörelse av en man. Det fordrades emellertid samlad kraft av

fyra män för att få blocket att röra sig. — Middag serverades sedan å sportstugan under glad stämning.

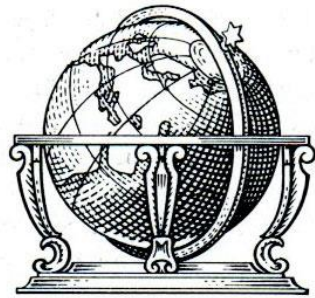
Uppsvenska kretsen höll sitt ordinarie höstmöte i Södertälje sönd. den 8 november. Ett 50-tal medlemmar voro närvarande. Efter mötesförhandlingarna höll hamnkaptén Tor Carlsson, Södertälje, ett mycket intresseväckande föredrag över Södertälje kanal. Därefter demonstrerades Scania Vabis. Efter lunchrasten bjöd Södertälje stad på en kanalresa. Fil. lic. Sten Florin demonstrerade Södertälje-ortens natur och bebyggelsehistoria. Till Södertälje stad och dess energiska geografirepresentant adj. fil. lic. O. H. Johnson går kretsens stora tack.

Adressförändring torde av medlem meddelas till kassaförvaltaren i kretsen (fristående medlem direkt till lektor Sven Swedberg, Laboratorieg. 3, Göteborg). Kassaförvaltarnas namn och adresser äro: Södra kretsen: Folkskollär. Tage Lundholm, Exercisg. 9, Malmö, tel. 105 85. Västra kretsen: Fil. lic. Per Holm, S. vägen 93, Göteborg, tel. 16 78 82. Vänerkretsen: Rektor Thekla Thunberg, Drottningg. 11, Skövde, tel. 58. Östra kretsen: Lektor Sven Norlindh, Platensg. 23, Linköping, tel. 2176. Uppsvenska kretsen: Ämneslärare Ivar Åstrand, Götg. 87, Sthlm, tel. 41 95 36. Nedre Norrlandskretsen: Läroverksadj. Helmer Selvik, Bergsg. 57, Sundsvall, tel. 550 27.

Kretsarnas kassaförvaltare torde även meddela varandra, då egen medlem flyttar till annan krets, och samtidigt uppgiva den nya skolans adress, samt senaste år, då medlemsavgiften betalats.

Då det uppenbarligen ligger i medlemmarnas eget intresse att automatiskt få Geografiska notiser, trycksaker etc., får centralstyrelsen varmt lägga alla och en var på hjärtat att av sig själva insända adressförändringarna.

KARTOR

Redigeras / Ritas

Tryckas / Försäljas

GENERALSTABENS
LITOGRAFISKA ANSTALT

STOCKHOLM

»EN FÖRSTKLASSIG KARTBOK»

Helge Nelson och Karl D. P. Rosén

SKOLATLAS

För folkskolan och realskolan. 2:a uppl. 28 sidor.
Godkänd av Statens läroboksnämnd. Inb. kr 2: 40.
Netto för skolor och lärare kr. 2: 10 inkl. skatt.
(Norstedt.)

»De båda högt kompetenta utgivarnas namn borga för denna nya skolatlas' förträfflighet. — Klar form, med tydlig terrängbeteckning men utan överlastning av namn. — Alla kartorna äro synnerligen vackra och tydliga. Närmast avsedd för folkskolan kan denna atlas också *med fördel användas vid läroverken.*»

Vsbg i Pedagog. Tidskrift.

KARTBOK FÖR FOLKSKOLANS LÄGRE KLASSER

14 sidor. Godkänd av Statens läroboksnämnd.
Netto för skolor och lärare 30 öre (ej i bokhandeln, Norstedt).

»— förtjänar att få den största spridning. Det har länge varit ett önskemål att få en sådan i ett någorlunda hanterligt format och till ett skapligt pris. Båda delarna återfinnas här. Kartboken är ett tunt häfte i vanlig skolboksstorlek, starkt och bra inbunden. Professor Nelsons stora intresse för den praktiska geografiundervisningen borgar för att innehållet är förstklassigt. Färgerna äro klara och vackra, namnen rediga och lättlästa och uppställningen överskådlig. — Alltsammans alldeles utmärkt, och den lilla praktiska kartboken kan varmt förordas.»

E. H. i Social-Demokraten.

SVENSKA BOKFÖRLAGET

FURUSKOGS VÄRLDSKARTA

Fysisk karta i van der Grintens projektion.

Skala 1: 20 000 000, format 215 × 170 cm.

Uppf. på väv med stavar kr. 52:—
(+skatt)

P. A. NORSTEDT & SÖNER

Skolavdelningen

STOCKHOLM